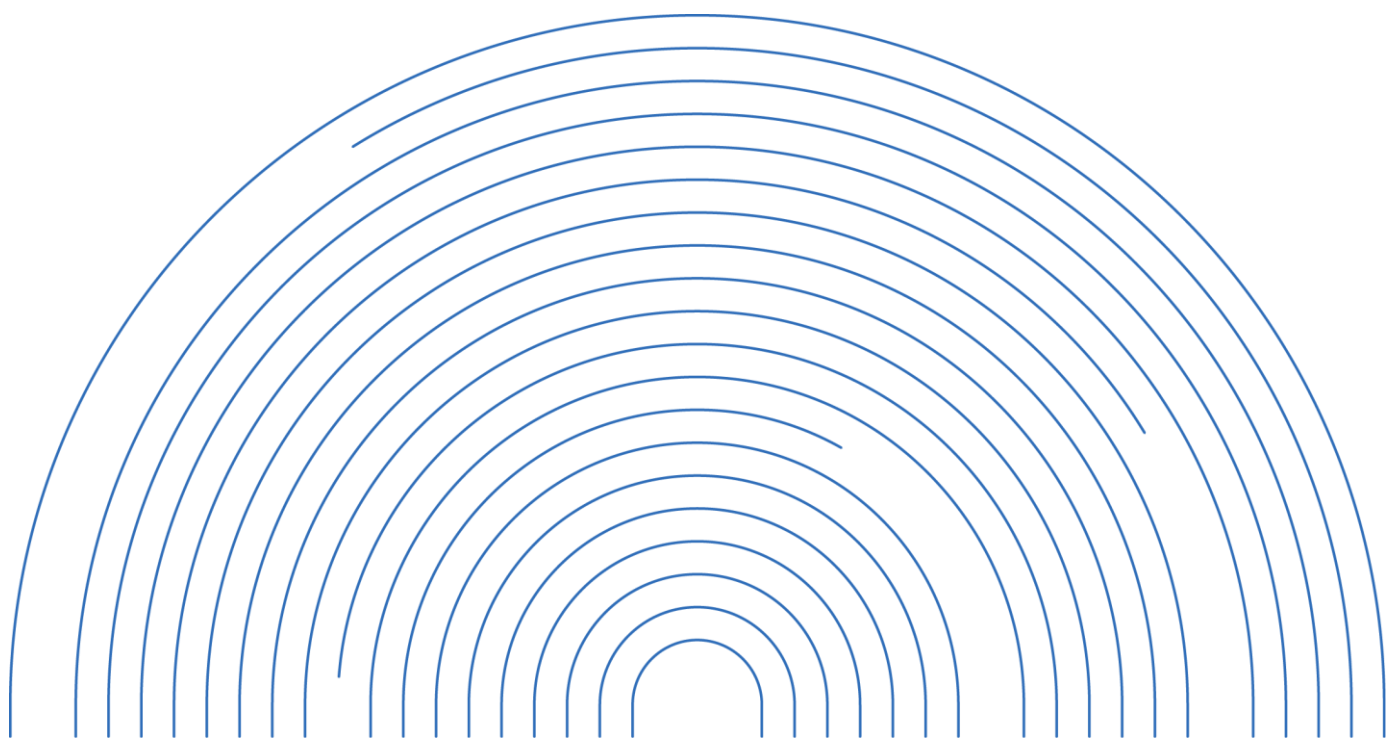

Institut pro kriminologii
a sociální prevenci

Za zavřenými dveřmi: jak uvěznění ovlivňuje rodiny

**Hedvika Boukalová, Lucie Háková,
Tereza Raszková & Petra Zhřivalová**

Praha 2025

Ediční řada Kontexty

..

Autoři

PhDr. Hedvika Boukalová, Ph.D.; PhDr. Lucie Háková, Ph.D.;
Mgr. et Mgr. Tereza Raszková; Mgr. Petra Zhřivalová, Ph.D.

Garant

PhDr. Miroslav Scheinost

Na text se vztahují pravidla licence CC BY-NC-ND 4.0

ISBN 978-80-7338-213-1 (online/pdf)
© Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2025

www.iksp.cz

Obsah

Úvod	3
Dopady uvěznění a sociální stigma	4
Metodologie výzkumu: analýza, data a vzorek	8
Dopady uvěznění na rodinu odsouzených podle vězeňských odborníků	9
<i>Stigmatizace dětí odsouzených podle vězeňských odborníků</i>	<i>11</i>
<i>Další dopady na rodiny odsouzených – poznatky z působení nevládní organizace</i>	<i>13</i>
<i>Zkušenosti z oblasti podpory rodin odsouzených</i>	<i>18</i>
<i>Vězeňská služba ČR a práce s rodinami odsouzených</i>	<i>22</i>
Závěr	24
Zdroje	26

Úvod

Institut pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP) se v rámci výzkumného úkolu „*Penologický výzkum přípravy odsouzených na propuštění*“ zabýval i sociálními vztahy odsouzených a jejich úlohou při (re)integraci jedinců zpět do společnosti. Jednou z podstatných oblastí pro zdárný přechod do prostředí mimo věznici je právě existence rodinného zázemí odsouzeného. V následujícím textu bychom rády představily některé dopady uvěznění na rodinu, které nejsou běžně v souvislosti s výkonem trestu odnětí svobody (VTOS) zmiňovány.

Uvěznění jedince představuje totiž obrovskou zátěž nejen pro něj samotného, ale i pro jeho partnerské vztahy, rodičovství a má dopad na vývoj dětí i fungování rodiny jako celku (Tadros, 2023; Kim et al., 2018). **Rodina a obecně i sociální opora jsou považovány za jeden z významných desistenčních faktorů** (více Tomášek, 2024; Raszková et al., 2021). Děti uvězněných rodičů zažívají velké množství negativních dopadů, ve srovnání s dětmi z podobného socioekonomického prostředí, které nemají rodiče uvězněny (U.S. Department of Health and Human Services, 2009). Pokud se rodič dostane do konfliktu se zákonem, čelí děti řadě problémů. Zejména se musí vypořádat s rozpadem rodiny (včetně možného umístění do náhradní rodinné péče), nedostatkem finančních prostředků a přístupu ke zdravotním službám či vzdělávání. Mnohdy zažívají diskriminaci a jsou stigmatizovány v důsledku uvěznění rodiče (více např. na stránkách Penal Reform International). Případně jsou s rodičem (v našich podmínkách pouze s matkou) umístěny přímo ve výkonu trestu (ve Věznici Světlá nad Sázavou na specializovaném oddílu pro výkon trestu odsouzených matek nezletilých dětí ve věku od jednoho do zpravidla tří let věku dítěte). Samostatnou kapitolou je citové strádání dětí, oslabení vzájemného citového pouta s rodičem či jejich osamělost. Děti postrádají stabilní přítomnost rodiče v životě a partnerovi chybí podpora ve výchově, učení, sdílení vývojových pokroků i obtíží kolem dítěte (Tadros et al., 2023; Raszková et al., 2021; Navrátil & Navrátilová, 2023).

Dopady uvěznění a sociální stigma

Vztahy uvězněných osob lze sledovat z pohledu čtyř širších kategorií kontextuálních faktorů. Jsou to v první řadě demografické a strukturální charakteristiky, jako je např. gender, status menšiny, struktura rodiny. Dále se jedná o tzv. kumulativní znevýhodnění, např. chudobu, rodinnou historii, duševní obtíže, zneužívání či závislost na návykových látkách, zátěžové životní události. Svoji úlohu sehrává i fungování institucí, pravidla věznice a zařízení v daném prostředí a v poslední skupině můžeme najít sociopolitické vlivy, jako je např. stigmatizace, omezení práv (Arditti, 2012; Giordano et al., 2019).

Pokud se zaměříme na **rodinu**, ta zůstává bez svého uvězněného člena často vystavena mnoha náročným životním situacím. Od ekonomických dopadů, přes úbytek sociální opory a výchovného vedení, až po sociální stigmatizaci a stud (U.S. Department of Health and Human Services, 2009). Matoušek a Pazlarová (2014) řadí shodně mezi ty nejvýznamnější negativní dopady pro rodinu uvězněného, především z psychologického pohledu, vlastní ztrátu kontaktu s uvězněným, narušení citové vazby a vytváření společných zážitků, dále výpadek finančních příjmů rodiny, a navíc ještě často rostoucí náklady na návštěvy uvězněného. Ani v našich podmínkách není zanedbatelný společenský pohled na rodinu odsouzeného a s ním spojená stigmatizace. Děti uvězněných rodičů nedostávají od širšího sociálního okolí tolik sociální opory a sympatií jako děti a rodiny, které zažívají jiný typ nedobrovolné absence nebo ztráty člena rodiny (Arditti, 2005). Podle Navrátila a Navrátilové (2023, s. 190) jsou „přerušeni citové vazby, enormní citová zátěž, ztráta rodiče a jeho role, nedostatek lásky a péče, nejistota a zhoršení rodičovských kompetencí jen některé z mnoha negativních dopadů v případě věznění rodiče“.

Dle zjištění ze státních věznic v USA pracovalo před nástupem do vězení 61 % otců na plný úvazek, 12 % bylo zaměstnáno příležitostně. 27 % uvězněných otců uvedlo, že zdrojem jejich příjmu byla v měsíci před zatčením a uvězněním ilegální činnost (Mumola, 2000). Po uvěznění muže dle některých zjištění klesá i množství žen, jejich partnerek a manželek, které pracují. Dle Arditti, Lambert-Shute a Joest (2003), z 89 % na 64 %. Jedním z důvodů může být potřeba pečovat o děti.

Podle některých výzkumů se porozumění devastujícímu dopadu separace dětí od rodičů, vznikající vlivem uvěznění, zlepšuje (Murray & Farrington, 2005). Jeho následky jsou specifické i s ohledem na stáří dítěte, nicméně napříč různými věkovými kategoriemi se objevují nepříznivé následky. Mezi negativní dopady na děti uvězněných rodičů je řazeno např. zhoršení školního prospěchu (Hagan & Foster, 2012). Je to celá řada obtíží spojených se školním prostředím, kromě

zhoršujících se výsledků, problémů s chováním ve škole, to může být vyšší míra absence ve škole ve srovnání s dětmi rodičů, kteří nejsou ve vězení (U.S. Department of Health and Human Services, 2009; Navrátil & Navrátilová, 2023).

Dalšími vlivy, které byly popsány, jsou zvýšené problémy s chováním, duševním zdravím, vývojové obtíže (Geller et al., 2012; Navrátilová & Navrátil, 2023), častější užívání návykových látek. Sledovány jsou i dopady na zdraví dětí, např. jejich zdravý životní styl a nadváha (Roettger & Boardman, 2012). Škodlivé dopady uvěznění otce na děti se také silně promítají do jejich problémů s chováním a duševním zdravím. Uvěznění oslabuje vazbu dítěte a rodiče, vede k vytváření nejisté vztahové vazby, která je posléze problémem v navazování kvalitních vztahů s vrstevníky, stejně jako později v životě s partnery a vlastními dětmi. Vede k menší podpoře rozvoje kognitivních schopností. Některé studie přinášejí zjištění o tom, že děti, jejichž rodiče byli po určité období uvěznění, se častěji chovají antisociálně, v období adolescence se mnohdy dostávají do střetu se zákonem a je pravděpodobnější, že budou uvěznění v dospělosti ve srovnání s dětmi bez zkušenosti s uvězněním rodičů (U.S. Department of Health and Human Services, 2009). Dle Farringtona a kol. (2010) je více než dvojnásobná pravděpodobnost, že se dostanou do kontaktu s trestním systémem jako mladí dospělí, pokud zažijí uvěznění rodiče ve věku šesti let nebo jako mladší.

Ukazuje se, že tyto výsledky se projevují u různých výzkumných souborů, různých cílových skupin, věkových kategorií dotčených dětí, rozmanitých sledovaných proměnných a napříč různými typy zpracování dat. Někdy nám ale chybějí přesné informace o tom, v rámci jakých procesů se taková poškození a dopady dějí (Murray & Farrington, 2005).

Samotné uvěznění člena rodiny je důležitým milníkem, ukazuje se však, že děti uvězněných pachatelů jsou významně více znevýhodněné v porovnání s běžnými dětmi ještě v době před uvězněním rodiče/ů. Uvěznění rodiče pak představuje další potenciálně poškozující událost pro již tak značně zranitelnou populaci (Wakefield, 2015). Popis mechanismů, jejichž prostřednictvím uvěznění rodičů ovlivňuje vývoj dítěte, je zásadní pro vytváření programů a strategií ke zvládnutí popsaných negativních dopadů. Uvěznění rodiče je více než jen samostatnou zátěžovou událostí v životě dítěte. Jde spíše o chronickou zátěž, jež interaguje s řadou dalších rizikových faktorů. Studie zabývající se situací **druhé pečující osoby**, nejčastěji matky dětí, ale i jiné osoby, která o děti v období uvěznění otce pečuje, uvádějí např. vliv finančního stresu, způsobeného uvězněním otce, jako přímého negativního vlivu na pečující osobu (Comfort, 2008).

Výsledky některých studií upozorňují, že uvěznění otce může mít významné dopady na kvalitu rodičovství druhého pečujícího rodiče a tím i potenciálně **škodlivé dopady na vývoj dětí**. Nejdůležitějším vlivem bude pravděpodobně celkový vyšší stres spojený s uvězněním otce, ať již

jde o vyšší finanční zátěž, sociální izolaci rodiny, snížené kapacity péče o dítě či další stresující faktory. Jde o vlivy, které ve zvýšené míře vyčerpávají zdroje pečujících osob, což se promítá právě do nárůstu negativního reaktivity pečující osoby (Wakefield, 2015).

Druhý rodič či jiná pečující osoba, příbuzný, může dokonce **bránit v kontaktu s uvězněným rodičem** z různých důvodů. Někdy tato osoba nechce, aby dítě vědělo o uvěznění rodiče, nechce je vystavovat prostředí vězeňských návštěvních prostor nebo si udržování kontaktu nemůže dovolit finančně (Hairston, 2001), v krajních případech se jedná o osobní spory mezi rodiči či dalšími rodinnými příslušníky.

Lze sledovat i řadu dopadů na samotné **partnerské vztahy** uvězněných osob. Ukazuje se, alespoň podle výzkumů z USA, že uvěznění snižuje pravděpodobnost, že se žena či muž ožení/vdá. Ve věku 40 let je asi 87 % mužů, kteří nejsou pachateli trestné činnosti, ženatých, zatímco u těch se zkušeností s uvězněním v minulosti je to jen 40 %. Tato skutečnost souvisí jak s uvězněním jako takovým, které představuje překážku v kontaktu se ženami, možnosti seznámení se, stejně jako se zhoršenou schopností navazovat a pěstovat blízké důvěrné vztahy u těchto osob, jak v průběhu odsouzení, tak po propuštění. Také atraktivita propuštěných jako manželských partnerů je snížena v souvislosti se stigmatem, které uvěznění představuje (U.S. Department of Health and Human Services, 2009).

Dle kvalitativních výzkumů, které se zabývaly dynamikou a změnami partnerských vztahů v průběhu výkonu trestu odnětí svobody, se ukazuje, že posuny v rolích, způsobené nepřítomností muže v rodině a domácnosti, také často stály za obtížemi ve vztazích. Žena se stává tím, kdo rozhoduje, hlavou rodiny. Některé ženy se snažily tyto změny zmírňovat tím, že odkládaly daná rozhodnutí na diskusi s partnerem v rámci návštěvy ve věznici (Fishman, 1990). I strategie a psychologické změny, které jsou někdy nezbytné k adaptaci na vězeňské prostředí a jeho „přežití“, mohou překážet udržení a rozvoji partnerského vztahu. Určitá maska, kterou si uvězněný vytváří, zdání emoční kontroly a oploštělosti, potlačení emocí v jejich projevu je mohou vzdalovat zdravým sociálním interakcím (U.S. Department of Health and Human Services, 2009). Ostražitost a nedůvěra ve vztazích, sebekontrola, zdánlivá nedotknutelnost a nezranitelnost mohou negativně ovlivňovat blízké vztahy.

Údaje o recidivě odsouzených, kteří udržují těsný a podpůrný kontakt s rodinou a mají možnost pěstovat zmíněné vztahy, ukazují, že recidiva je u nich signifikantně nižší (Visser & Travis, 2003). Proto je nutné nabízet v rámci výkonu trestu odnětí svobody takové typy programu zacházení, které cílí na zkvalitnění partnerských a rodinných vztahů (od pravidelných rodinných návštěv, až po komplexnější programy). V zahraničí je ve výkonu trestu odnětí svobody doporučována větší

míra intervencí zaměřených na rodinu a vztahy (U.S. Department of Health and Human Services, 2009).

Je potřeba zmínit, že vliv vztahů na odsouzené není vždy jen pozitivní a motivující. Některé z vazeb odsouzeného jsou z hlediska jeho desistence nepříznivé, jim je však možné konkurovat právě posilováním vazeb pozitivních. Sociální prostředí, z něhož odsouzený pochází, jej může ovlivňovat v průběhu celého života. Vlivy mezigenerační kriminality jsou dobře popsány v mnoha studiích. Podle výzkumů hraje roli počet dětí, kdy vyšší počet může být rizikovým faktorem. Dalšími popsány faktory jsou např. nezáměr otce o aktivity syna, časté tělesné tresty, kriminální chování v rodině jako norma, poruchy chování mladistvého a jejich nezvládnutí nezralými rodiči (Farrington et al., 2010; Blatníková & Netík, 2008) či nestabilní a netransparentní výchovný styl (Spurná, 2017). Naopak pozitivní korektivní vliv, který může vyvažovat působení těchto sociálně patologických vazeb, byl např. zjištěn u nekriminálních manželů mužů z kriminálního prostředí (Farrington et al., 2010).

Nelze opomenout, že zatímco většina žen vnímá uvěznění jejich partnera negativně, některé v souvislosti s touto skutečností zažívají pozitivní změny. V případech odsouzení k výkonu trestu odnětí svobody u partnera, který se choval vůči ženě a dětem násilně, v rodinách docházelo k sexuálnímu útoku, či dotyčný nadměrně užíval návykové látky, je uvěznění pro rodinu úlevou (U.S. Department of Health and Human Services, 2009).

V empirické části našeho textu vycházíme ze dvou šetření realizovaných v rámci úkolu „Penologický výzkum přípravy odsouzených na propuštění“, který byl součástí Střednědobého plánu výzkumné činnosti IKSP na období 2020 až 2023. Prvním z nich je expertní dotazníkové šetření mezi speciálními pedagogy a sociálními pracovníky pracujícími v českých věznicích. To bylo uskutečněno v září a říjnu 2021 a dotazník vyplnilo 175 osob, z nichž bylo 59 % (104) speciálních pedagogů a 41 % (71) sociálních pracovníků¹. Šetření bylo zaměřeno na názory vězeňských odborníků v oblasti přípravy odsouzeného na propuštění, od jeho nástupu do výkonu trestu až po jeho propuštění. Několik otázek se věnovalo také dopadům uvěznění na rodinu odsouzeného, především na jeho nezletilé děti.

Druhým zdrojem našich dat byly polostrukturované rozhovory s odborníky, kteří pracují ve vězeňství a zaměřují se na problematiku rodin odsouzených. Jejich cílem bylo doplnění expertních názorů z dotazníkového šetření a zmapování aktuální situace podpory partnerských a rodinných vazeb v kontextu uvěznění jednoho z rodičů. Otázky v rámci polostrukturovaného rozhovoru směřovaly k podpoře odsouzených a jejich vztahů, ale také k situaci rodin. Rozhovory byly realizovány v průběhu srpna až listopadu 2021 formou on-line rozhovorů se čtyřmi respondenty. Tři z nich jsou členy Mezinárodního vězeňského společenství na různých pozicích, jeden je psycholog pracující ve vězeňství. Respondenti mají vhléd do problematiky a jsou proto zdrojem cenných poznatků.

Data z dotazníkového šetření byla zpracována standardními postupy deskriptivní statistiky. Otevřené otázky byly analyzovány kvalitativně i částečně kvantifikovány. Polostrukturované rozhovory byly rovněž analyzovány kvalitativními postupy, které nám lépe pomohou porozumět zvolenému jevu či fenoménu, získat vhléd i do kontextu. Snažili jsme se o integraci a popis fenoménů, které se v tématu vyskytují (Ferjenčík, 2010) a kvalitativní výzkumné postupy nám umožňovaly pochopení těžko kvantifikovatelných jevů, které by jinými metodami (např. dotazníkem) byly hůře sledovatelné. V rámci kvalitativního výzkumu je možné doptávání, ujasňování (Hendl, 2005), mapování málo dokumentované problematiky a hledání témat, kterým

¹ Dotazník byl zpřístupněn na intranetu Vězeňské služby České republiky všem s přiřazenou rolí výše uvedených pozic, měli jsme tedy možnost vyčerpávajícím způsobem oslovit celý základní soubor obou profesních skupin (144 sociálních pracovníků, 220 speciálních pedagogů). Účast respondentů byla dobrovolná, návratnost byla v obou případech okolo poloviny, 47 % u speciálních pedagogů a 49 % u sociálních pracovníků. V našem výzkumném souboru bylo 53 % mužů a 47 % žen, přičemž 25 % (44) respondentů pracovalo na výstupních oddílech. Průměrná délka praxe expertů byla 10 let (1 rok až 28 let), u sociálních pracovníků 9,4 let a speciálních pedagogů 10,6 let. U Vězeňské služby byli zaměstnání průměrně 19 let (1 rok až 44 let) a jejich průměrný věk byl 50 let (23 až 68 let).

by bylo možné se věnovat hlouběji v návazném výzkumu. V rámci materiálu získaného z rozhovorů proběhlo vyhledávání opakujících se témat, jejich sdružování a komparace v rozsahu větších tematických celků.

Dopady uvěznění na rodinu odsouzených podle vězeňských odborníků

V posledních letech se klade důraz na zmírnění negativních dopadů na oblasti, které nejsou přímo spojené s trestnou činností a neměly by být součástí uloženého trestu. Týká se to zejména vztahů, které si zaslouží ochranu, aby se minimalizovalo sekundární poškození rodiny v důsledku výkonu trestu odnětí svobody jejího člena. Důraz je kladen i na posílení významných protektivních faktorů, které mohou přispět k prevenci recidivy odsouzeného. Pro udržení vazeb a funkčních vztahů v rámci přirozeného sociálního prostředí odsouzeného je však klíčové podpořit je ještě ve výkonu trestu odnětí svobody (Raszková et al., 2021; Bareš, 2018).

Vězeňští experti v našem dotazníkovém šetření označili vztahové problémy v rodině za jev, se kterým se u uvězněných lidí často setkávají (38 % respondentů uvedlo, že se týká zhruba poloviny odsouzených, 24 % se s ním setkává u větší části odsouzených). Vnímají přitom, že tuto zátěž mohou u odsouzených ovlivnit jen minimálně, jak se domnívá 61 % našich respondentů. Další a ještě závažnější zátěží, se kterou se námi oslovení speciální pedagogové a sociální pracovníci u odsouzených setkávají, je trestná činnost v rámci rodiny. Ta je sice podle jejich vyjádření méně častá, 59 % oslovených ji připisuje menší části odsouzených, 34 % se domnívá, že se tento jev týká zhruba poloviny odsouzených, ovšem o to hůře je ovlivnitelná. Za minimálně ovlivnitelnou ji považuje 80 % respondentů (Raszková et al., 2025).

Aktivitu programu zacházení v „oblasti utváření vnějších vztahů“, tedy kultivaci a udržení vztahů odsouzeného mimo zdi věznice, považují naši respondenti za oblast s velkým potenciálem, co se týče vlivu na snižování rizika kriminální recidivy odsouzených. Mezi jednotlivými složkami programu zacházení je tato oblast z pohledu vězeňských odborníků na druhém místě hned za pracovními aktivitami. Až poté následují speciálně výchovné aktivity. Nejmenší vliv přisuzují aktivitám vzdělávacím a zájmovým (Raszková et al., 2025).

Je zřejmé, že naši respondenti vnímají oblast rodinných vztahů odsouzených za sféru, na kterou stojí za to zaměřit svou pozornost. Mezi nejčastější problémy týkající se rodiny, které s odsouzenými řeší, označili nepřekvapivě právě nedostatečný kontakt s rodinou, s blízkými, především partnerkou/partnerem, manželkou/manželem, ale hlavně s dětmi. U odsouzených

dochází k vážnému narušení rodinných vztahů, ať už je to v důsledku jejich předchozí trestné činnosti nebo v důsledku přerušení kontaktů s rodinou v průběhu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody: „*přerušení kontaktů, od toho se odvíjí vše ostatní*“; „*pro jejich kriminální činnosti jsou špatné nebo rezolutně ukončené vztahy s rodiči, s partnery, dětmi*“. Kontakt s dětmi figuroval ve výpovědích našich respondentů nejvíce: „*nejčastěji chtějí řešit možnosti komunikace s dětmi*“; „*komunikace s dětmi a odmítání ze strany rodiny*“; „*absence kontaktu s dětmi*“ atd.

Mnohdy je situace ještě složitější, „*absence otce*“ se komplikuje vztahovými a rodinnými problémy, rozpady rodin a rozvody. Odsouzení pak řeší s odbornými pracovníky „*zprůtrhání vztahů*“, „*udržení vztahu s rodinou*“; „*situace, kdy matka brání otci v kontaktu s dětmi*“. Rodina je pobytem jejího člena ve vězení jednoznačně výrazně zatížena: „*rodiny ztrácí důvěru v nápravu, zatěžuje je psychicky i finančně péče o odsouzeného, chybí perspektiva, vztahy jsou celkově narušené*“; „*absence kontaktu s dětmi, nezáměr ze strany rodiny z důvodu předchozích špatných zkušeností*“.

Mezi další oblasti řešené odbornými vězeňskými pracovníky jsou běžné životní situace, které jsou ovšem v těchto případech komplikovány právě absencí jednoho člena rodiny kvůli nepodmíněnému výkonu trestu odnětí svobody. Jde o zdravotní problémy nebo dokonce úmrtí blízkých, problémy s bydlením nebo finanční problémy. Finanční problémy ovšem často přerůstají do dluhů a následně exekucí, problémy s neplacením výživného apod. Naši respondenti uváděli i další patologické jevy související s rodinou, s jejichž řešením se snaží odsouzeným pomoci: násilí v rodině, závislosti u partnerů/partnerek, ale také závislosti jejich vlastní: „*rodina se odvrátila od recidivisty či feťáka, hledají cestu k nim zpět*“, případně trestná činnost v rámci rodiny a návrat do rizikového prostředí: „*často se potýkají s tím, že se vrací zpět do závadového prostředí, tedy do prostředí, kde rodinní příslušníci páchají trestnou činností. Je pak těžké začít znovu a jinak*“.

Jak bylo zmíněno, kontakty a vztahy s dětmi patřily mezi nejčteněji zmiňované oblasti, které v rámci problémů týkajících se rodiny odborní vězeňští pracovníci s odsouzenými řeší. Tyto vztahy jsou mnohdy ztěžovány ještě specifickými situacemi, kdy děti jsou umístěny v dětských domovech, pěstounské péči nebo dokonce ve výchovných ústavech.

Napravení a znovunavázání rodinných vztahů představuje pro odsouzené jednoznačně prodesistenční faktor. Je tedy žádoucí pracovat s nimi na „*odpuštění a řešení konfliktů z minulosti*“ a „*obnovení důvěry*“. Uvěznění přitom představuje pro rodinu významnou zátěž jak pro dospělé členy rodiny, tak pro děti. V očích vězeňských expertů je zřejmé, že je třeba řešit nejen odsouzené samotné, ale také „*narušené dětství jejich dětí*“.

Stigmatizace dětí odsouzených podle vězeňských odborníků

Dle Důvodové zprávy k Doporučení CM/Rec(2018)5, týkající se dětí s uvězněnými rodiči, jsou podle odhadu v Evropě více než 2 miliony dětí, které mají rodiče ve vězení. A většina těchto dětí má emocionální a materiální obtíže, mnohé jsou stigmatizovány. O těchto dětech veřejnost mnohdy neví. (Důvodová zpráva k Doporučení CM/Rec(2018)5, 2018)

U části odsouzených vnímají experti problém, že jsou děti vězněných osob stigmatizovány jejich pobytem ve VTOS. Přibližně třetina respondentů problém připisuje menší části odsouzených, ale více než čtvrtina se jich domnívá, že problém je ještě rozšířenější, a týká se většiny odsouzených, kteří mají děti.

Tabulka 1: Jak respondenti vnímají rozšířenost problému stigmatizace dětí odsouzených (N=175)

	Abs.	%
U všech odsouzených	8	4,6
U většiny odsouzených	48	27,4
U menší části odsouzených	62	35,4
U žádného odsouzeného to nevnímám jako problém	8	4,6
Nedokážu posoudit	49	28,0

Zajímalo nás, jak odborníci řeší s odsouzenými situaci, pokud se domnívají, že jsou děti kvůli jejich trestné činnosti stigmatizovány. Ukázalo se, že problém stigmatizace dětí odsouzených nevnímají odborníci shodně. Přibližně třetina respondentů popřela, že by odsouzení stigmatizaci dětí řešili: „U značné části odsouzených se pobyt ve VTOS stává běžnou součástí života, kterou znají i ze svého dětství.“

„Většina odsouzených si toto neuvědomuje. Často pocházejí z rodin nebo z prostředí, kde se toto moc neřeší.“

„Většina odsouzených toto nevnímá, berou to jako běžnou součást života, když oni měli rodiče ve VTOS, tak je "normální", že i jejich děti toto budou zažívat.“

„Odsouzení nevnímají stigmatizaci.“

„Nesetkal jsem se s tím.“

Někteří respondenti ovšem přiznávají, že může jít o skrytý problém: *„Nikdo z odsouzených dosud o řešení takové věci nepožádal. Stigmatizaci vnímají zejména matky těchto dětí, odsouzení o ní vůbec nemluví, nebo si ji nepřipouštějí.“*

A jak tedy odborní pracovníci problémy se stigmatizací řeší? Nejčastěji volí individuální rozhovor, nabízí analýzu situace a pomoc při nalezení východisek, jak ji zvládnout:

„Ke každému odsouzenému volím vždy individuální přístup, v rámci individuálních pohovorů hovoříme o tom, jak se cítí oni, jejich děti a ostatní rodinní příslušníci. V případě, že odsouzení mají pocit, že jejich děti jsou stigmatizovány, volím individuální přístup ve spolupráci s dalšími odbornými zaměstnanci.“

„Rozhovorem, rozebráním situace, proč se tak děje, jaký lze k situaci zaujmout postoj, jak to zvládnout, řešit.“

„Protože nemůžeme ovlivnit stigmatizování dětí odsouzených, můžeme realizovat pohovory, které odsouzené povedou k jednání s dětmi tak, aby je podpořili a například jim pomohli se se situací lépe vypořádat. Zrovna tak pomoci se s touto záležitostí vypořádat odsouzeným osobám.“

Další strategií je nabídnutí terapie či psychologického poradenství u psychologa věznice, případně odkázání na další odborníky:

„Pokusíme se z pohovoru zjistit míru stigmatizace. Doporučíme případnou spolupráci s dětským psychologem.“

Pakliže si sám odsouzený tento dopad na vlastní děti uvědomuje, snaží se odborní pracovníci nezřídka využít tuto skutečnost jako příležitost motivovat jej ke změně a apelují na něj samotného, aby si připustil, že je to důsledek jeho trestné činnosti (*„neměl jste páchat...“*; *„ať se zamyslí nad sebou“*):

„Výhledem do budoucnosti, pohledem okolí na ně mohou svým chováním změnit jen oni.“

„Využít to k motivaci odsouzeného ke změně chování po VT (pozn.: výkonu trestu), nepáchat trestnou činnost, tedy pokud svůj vztah k dětem myslí vážně.“

Toto uvědomění dále odborní pracovníci využívají i jako možnou motivaci k větší aktivitě a práci sama na sobě již během VTOS:

„Motivace k většímu korespondenčnímu, telefonickému, návštěvnímu styku, motivace k absenci páčání dalších TČ.“

„Motivuji odsouzené k větší aktivitě a možnosti opustit VTOS dříve právě kvůli jejich dětem.“

„Snažím se je tím motivovat k bezproblémovému průběhu VTOS, osobnostnímu rozvoji a tím i k rychlejšímu návratu k rodině – formou splněných podmínek pro PP (pozn.: podmíněné propuštění).“

Další dopady na rodiny odsouzených – poznatky z působení nevládní organizace

Uvěznění člena rodiny má dopad nejen okamžitý, v podobě zásahu do běžného fungování rodiny (tj. ekonomické, sociální, emoční), ale i dlouhodobý. Jsou ohroženy budoucí vztahy mezi rodičem a dítětem, potažmo partnery, je zde latentní hrozba poruch chování dětí. Možnosti, jak během VTOS zmírňovat tyto dopady, jsou značně limitované. I z tohoto důvodu je zapotřebí zvažovat ukládání trestu odnětí svobody jako *ultima ratio*, neboť fakticky jsou „potrestáni“ i ti členové rodin, kteří se žádné protiprávní činnosti nedopouštěli.

Jak jsme zmínily, naše dotazníkové šetření doplnily polostrukturované rozhovory s těmi, kdo se pomocí odsouzeným dlouhodobě zabývají. Získaly jsme díky tomu další reflexi podmínek současného výkonu trestu odnětí svobody v oblasti udržování a podpory tolik potřebných rodinných vztahů. Mezinárodní vězeňské společenství² (MVS) je v České republice činné od roku 2010 a věnuje se pomoci odsouzeným v mnoha oblastech. Při rozhovorech proto informanti čerpali ze svých letitých praktických zkušeností.

Jako důležitá je respondenty vnímaná reflexe **dopadů uvěznění** člena rodiny na rodinu, pro **mapování jejich potřeb**. Rodina je ovlivněna z finančního hlediska, objevuje se problematika stigmatizace, ambivalentní pocity vůči uvězněnému. Někdy zklamání, o trestné činnosti se může rodina dozvídat až ve chvíli, kdy dochází k uvěznění:

„Praktické věci, sami se s tím musí smířit, s trestnou činností, rodiny často o tom nevěděly, přiznal se, až když věděl, že to neprojde. Ambivalence, naštvaní na odsouzeného, nenávisť, zároveň ho milují, je to emocionálně náročné.“

Odsouzený nemá kontakt v průběhu výkonu trestu s vývojem, který rodina realizuje: „... rodina se dále vyvíjí, má spoustu impulzů, mění se spousta věcí, odsouzený ustrne... získává informace,

² Více info na: <https://mvs.cz>.

hodně z rodin říká, že nechtějí partnera stresovat ve vězení, někdy se dozvídají zkreslené věci, vyjdou z vězení, je to šok, zjistí, že venku je jiná rodina, i pro rodinu je těžké vidět, že odsouzený se neposunul, žije zpátky, chce uplatňovat stejný výchovný styl, děti vyrostly. Je to náročné, tomu by se dalo předcházet, kdyby byl větší kontakt.“

Nebo **změny mohou nastat na straně odsouzeného**: „...vrátí se někdo jiný, než kdo tam odcházel. Může to být zklamání v rodině. Stane se, že se to nedá dohromady.“

Formy podpory odsouzeného jsou různé, od návštěv, přes písemný či telefonický kontakt, nověji také on-line setkávání (pravidla kontaktu určují právní normy, především zákon o výkonu trestu odnětí svobody, řád výkonu trestu odnětí svobody a také jednotlivé vnitřní řády věznic). Podporu odsouzeného v podobě návštěv může realizovat rodina i v případě, že dojde k rozpadu vztahu, do věznice někdy vozí děti jejich babička nebo matka jezdí navštěvovat svého syna.

Jedna respondentka vnímá jako dobrý model **co nejčastější umožňování návštěv**, které je realizováno v některých případech v zahraničí. Zároveň zmiňuje postoje společnosti, která má tendenci akcentovat náročnost trestu:

„Kdyby měli třikrát týdně návštěvu, bylo by to vnímáno jako zábava. Že jim děláme příjemný pobyt za mřížemi. Ukazuje se, že tito odsouzení se tolik nevrací. Vidí praktický dopad, prožívají to s nimi, dochází více k proměně osobnosti ...“

On-line kontakt je zmiňován především v souvislosti s nákazou covid-19. Již před tímto obdobím existovaly plány na využití on-line kontaktu. Covid nástup např. skypových návštěv urychlil. MVS do některých věznic dovezlo počítače, aby se návštěvy mohly uskutečnit. V období lock-downů umožnil tento způsob komunikace zachovat kontakty alespoň zčásti. Uveden je i důležitý aspekt tohoto typu kontaktu – kdy odsouzený má možnost vidět, jak to doma funguje, někdy může lépe vnímat, kolik povinností partnerka má. Kontakt se mohou navíc zúčastnit i osoby, které na návštěvu do věznice nemohou z různých důvodů dorazit, ať již jsou to zdravotní důvody, imobilita, špatné spojení do věznice, nedostatek financí, péče o příliš malé dítě.

Uváděny jsou i další projekty, které by pomocí on-line komunikace mohly vztahy podpořit, například projekt, v němž by uvěznění otcové nahráli zvukový záznam četby pohádek svým dětem, mohli by zazpívat písničku. Skypové rozhovory by toto mohly nahrazovat. Zmiňovány jsou programy, které v on-line podobě určitou dobu běžely, a to Building bridges, restorativní rozhovory.

Telefonický kontakt může být velmi důležitý pro udržení chodu domácnosti, pokud je uvězněná žena: „Klientka, matka 5 dětí, 20 minut vždy brífovala muže, co má dělat, ona věci zajišťovala.“

Potřeby dětí je vždy třeba vnímat jako důležité, a tedy i zvážit, zda je kontakt s odsouzeným rodičem v jejich zájmu:

„... máme děti, bylo na nich pácháno násilí, sexuální zneužití ze strany rodiče, uvězněním se jim uleví, páchání zla se zastaví, tam to nepodporujeme, rodič třeba má zájem. Jsou-li malé, je třeba je chránit. Na to se nesoustředíme, soustředíme se na rodiny, kde je možná obnova, kde je na čem stavět...“

Tam, kde vazby vytvořeny jsou, je uvěznění rodiče pro dítě stresor: *„...stres pro děti, jako při úmrtí, plus stigmatizace. Je to už malinko lepší, organizace vytažují děcka, nejsou to jen masoví vrazi z detektivek, společnost si uvědomuje, že mají děti...“*

Děti mají **potřebu přirozeného kontaktu** s rodičem, chtějí se ho dotknout, strávit čas společnou aktivitou, hrou: *„...děti z návštěv referují, že se nemohou otce dotknout, chtějí projekt dne s dítětem ve vězení...“*

Důležitá je jak frekvence kontaktu, tak jeho podoba: *„Návštěvy, jak jsou umožněny vězeňskou službou, neumožňují zachování vztahu, prohloubení vztahu rodiče s dítětem a rodičem, jsou to možná udržovací podmínky, omezení osob. Zvláště, když je větší rodina, děti nemají šanci svého rodiče pravidelně vidět.“*

Zdá se, že by bylo i určité menší množství mužů, kteří by, podobně jako ženy, měli zájem mít dítě v péči i ve výkonu trestu odnětí svobody: *„... Nebylo by to obrovské procento lidí, nějací by se našli. Myslím, že 15 mužů by se našlo. Máme muže, který má dítě v náhradní rodinné péči, protože je ve výkonu trestu.“*

U odsouzených jsou zmiňovány v některých případech prožitky studu, který někdy vede k utlumení komunikace s rodinou ze strany odsouzeného:

„...odsouzení se stydí, ve vztahu k rodině, že tam nemohou být s nimi, myslí si, že je jim to vyčítáno, uzavřou se, přestanou komunikovat, nevím, co by to obnášelo z druhé strany, jestli intenzivnější diskuse ze strany sociálního pracovníka, vnímám to tam, že toto je často zablokuje, že si přijdou, že je museli odříznout, vyřadit ze seznamu kontaktů, někdy to tak je. Někdy, kdyby se trochu více snažili, nemuselo by to tak být, vykročit z viny, studu, já jsem chudák, aby začali něco dělat...“

Někdy ovšem není ani v zájmu odsouzeného kontakt s partnerkou, ta může v některých případech v trestné činnosti pokračovat.

Respondenti uvádějí, že jsou si vědomi, že **věznice má jako jednu z priorit bezpečnost**, zamezení útěku odsouzených a zabránění vnesení nepovolených věcí do věznice, což některé návštěvy dělají:

„Myslím, že je to méně zastoupené... vězeňská služba apriori má na starosti odsouzeného, řeší si

bezpečnostní věci, nejsme nastavení na úplnou změnu odsouzených, snažíme se, ale v porovnání s jinými zeměmi jsme restriktivní, vězení slouží jako izolace, ochrana společnosti, uškodí odsouzenému, je tam prizonizace, vyřazují ho víc z běžného života.“

Zmiňovány jsou též **limity na straně personálu** ve věznicích:

„...podpora by byla potřeba, odsouzení by ji rádi měli, narážejí na to, že ze strany věznice není, někde to funguje lépe, někde hůře, záleží, jaké sociální pracovníky a psychology tam mají. V tom počtu, jak je to nyní ve vězeňské službě, to není možné zvládnout – i kdyby na to byli nastavení.“

Složitě je vnímání a **udělování návštěv za odměnu**:

„Nešvar, věznice vnímá tento institut (návštěvu bez zrakové a sluchové kontroly) jako motivační prvek, to má nějakou logiku, to má, to by bylo dobré posunout. Na druhou stranu to má stejnou logiku jako umožnění návštěvy. To je ale základní psychosociální potřeba, na tu má člověk nárok, mělo by to být stejně i s touto návštěvou. Personálu ve věznicích to bylo divné. **Nedělá se to kvůli motivaci, ale dělá se to kvůli posílení citových vazeb, je to vnímáno deformovaně.**“

„Nemají vztahy, nemají podpůrné vztahy, vyjdou ven, jsou ztracení, je těžké budovat vztahy. Začíná se toto téma objevovat čím dál víc, vězeňská služba to má promítnuté v koncepci, není to promítnuté do praktických věcí, stále se na návštěvy dívá z pohledu odsouzeného, on má nárok na tři hodiny v měsíci, bere se to jako odměna, při kázeňském prohřešku, se mu odeberou návštěvy, nedívá se na to ze strany rodiny, kolik času by bylo potřeba, děti, trávit s rodičem, kolik času, abychom byli schopni vybudovat, udržet vztah.“

Z výpovědí respondentů vyplývá, že některé věznice se **snaží o zpříjemnění návštěv**:

„Dřív to bylo velmi nekomfortní, nikdo na děti moc nepamatoval, postupně začaly vznikat dětské koutky v návštěvních místnostech, nejdřív velice jednoduchý, s pěti, šesti hračkami. S vymalovanou stěnou, jde to dál, řada věcí se financuje z vnějších projektů, norských fondů, vězeňská služba na to nemá vlastní prostředky.... Dětské koutky se zvelebují, děje se systematicky, něco mezi 15, 20 věznicemi.“

„... v přijatelnějším prostředí pro děti, rodiny, nejde jen o bezpečnostní věci, nejde jen o to, že místnosti nejsou children friendly, ale jde tam i o soukromí, jsou to velké místnosti, rodiny dohromady, hluk, nemají soukromí. To je něco, co by se dalo posunout, bylo by to fajn, kdyby se to posunulo, aby návštěva dětí nebyla traumatizující, v zahraničí restaurace, bistro, mohou společně posedět, může to být pro děti příjemně strávené odpoledne a ne trauma.“

Další potenciální zlepšení představuje návštěva bez zrakové a sluchové kontroly zaměstnanců Vězeňské služby:

„V českých věznicích to není častá záležitost, jsou věznice, kde to zaměstnanci neznají, vedení je proti tomu, s kolegy jsme se shodli, není podpořeno anketou, že to bude asi v polovině věznic. Zpravidla je to místnost s koupelnou, garsonka, kde může docházet k intimnějšímu setkávání, rodinnému, partnerskému.“

Některé náměty se vztahují také k **hodnotovým a postojovým aspektům**, např. *„...pracovat se zaměstnanci, aby viděli důležitost vazeb“ ... aby rodina byla pro věznici prioritou. Aby se snažili uskutečnit návštěvy v hezkém prostředí, aby tam nebylo tolik lidí, aby to pro rodinu nebylo trauma, odsouzení se rozhodují dítě spíše nevidět, aby nevidělo, že dozorce je ošklivý k odsouzenému, ale personál neumí přeshaltovat, mluví drsně na všechny.“* *„Přemýšlejí ve směru, je to trest, nebudeme jim to zjednodušovat, je tu za trest. Patologické prostředí je ale poškozuje.“*

Jednotlivé věznice pak přistupují k podpoře setkávání individuálně:

„Bělušice, okrasná zahrada, nádherná, grilovací koutek, je to tam pěkné, využívají to pro setkávání vězňů s rodinami, ale i ke spoustě dalších věcí. Dělají i soutěže. ... Den vězňů s dětmi, na části okrasné zahrady, kterou tam mají, je tam výhled na České Středohoří, dělali ve spolupráci s MVS.“

„V Kuřimi měla terapeutka ambici pracovat i s rodinami mladých dospělých vězňů, ale už to neprobíhá. Jedno z mála míst, kde se zkoušelo pracovat terapeuticky s rodinou. ... Něco probíhalo v Rýnovicích, dělala to kaplanka, setkání s rodinami, bylo to zaměřené na práci s rodinou. ... Světlá nad Sázavou, oddělení pro matky s dětmi, vyrazí do lesa opékat špekáčky, přidá se někdo z rodiny.“

Aktivita někdy spočívají na iniciativě personálu: *„Někde sociální pracovnice mají workshop, něco vyrobí, osobité, kreativní.“* Věznice někdy **akcentují podporu vztahů v období před propuštěním z výkonu trestu**: *„kde to má ještě větší smysl podpořit vztahy, aby mohl naskočit do rodiny.“*

Z rozhovorů plyne řada **námětů na zlepšení situace rodin** osob ve výkonu trestu odnětí svobody. Zaznívá podnět k ustanovení instituce, ombudsmana, někoho, kdo by zaštiťoval práva potřeby dětí, jejichž rodiče jsou ve vězení. Možná dobře etablovaná nezisková organizace. Uváděna je potřeba práce na právech dítěte, dle doporučení Rady Evropy. Výraznější by měla být podpora celých rodin, od informací o tom, jak to vypadá na návštěvách, na co mají nárok a jak mohou získat finance, po pomoc s přemístěním odsouzeného do bližší věznice a další typy podpory.

Uvádějí, že instituce však nesmí být jen formální: *„Pokud to bude státní instituce bez ideálů, vizí, jen papírování, může vést jen ke strachu na straně rodin.“*

Jako důležité období vnímají období po nástupu do vězení: *„...klíčové pro rodinu, aby zvládla, u rodin se opakuje, že ztrácí finance, nevědí, na koho se obrátit, ubytování, někam se stěhovat,*

jestli říct dítěti, jak, jestli říci okolí, jak, hrouť se ... nevědí, co budou dělat, děti je vidí, jak doma pláčou, jsou vystresovaní, nejistota, nevědí, co se bude dít dál. Podpora absolutně chybí... nějaká instituce, která se specializuje na to, když odejde někdo do výkonu trestu, týká se to hodně rodin.“

Rodiny řeší existenční situaci po odchodu svého člena do vězení: „*Jak vzít na nájem, mohli by nás vyhodit.*“ Jako cenná je vnímána také možnost setkat se s někým, kdo si něčím podobným prošel a sdílet zkušenosti, doporučení: „...*kde mohou společně sdílet, co je trápí, získat naději, že to může dobře dopadnout.*“

Potenciální pozitivní dopady větší podpory jsou vnímány jak v oblasti prevence rozpadu rodin, tak v prevenci kriminality: „...*aby se nedostali na sociální, ekonomické dno, nenásledovali své rodiče v kriminální kariéře. Měl by to být impulz pro stát, máme rychle intervenovat, zachránit, co se dá.*“ Tedy také důraz na to, co ještě funguje a je šance včasným zásahem do situace, o níž víme, že je potenciálně ohrožující, zhoršení zabránit. Ve vztahu ke **změně postoje veřejnosti** je zmiňována důležitost medializace.

Náměty na posuny a změny směrem k věznicím se týkají praktického uspořádání, tedy například rozšíření **typů dostupných návštěv** ve věznicích, udržení skypového kontaktu: „...*je snaha tlačit na generální ředitelství, aby zůstaly i skypové návštěvy, třeba večer přečíst pohádku, když se to vybudovalo, proč to nevyužít, je to úžasná věc. Mohl by to být denní normální kontakt...*“

Praktické a užitečné by bylo nastavení **časů návštěv**, které jsou pro rodiny, s ohledem na dojezdovou vzdálenost, realizovatelné. Také časy reagující na potřeby rodiny, například, když se něco složitého v rodině děje, umožnit častější návštěvy. Nebo například, když má dítě narozeniny: „*Umisťovat odsouzené poblíž rodin. (...) Vycházet rodinám vstříc s časem návštěv, ranní návštěva s malým dítětem, nezvládala, dávali jsme žádost, vyhověli jí, mělo by být děláno automaticky.*“

Zkušenosti z oblasti podpory rodin odsouzených

Jak již bylo zmíněno, MVS působí na území ČR již 14 let a realizuje dlouhodobé projekty na podporu vězňů a jejich rodin. Některé z nich bychom v textu rády přiblížily.

Mimo jiné je schopno příležitostně a na individuální bázi finančně podpořit rodiny odsouzených. Jsou to například případy, kdy dotyčný nemá žádné peníze, finance na ubytování, jídlo, léky. Někdy přispěje na zakoupení známky, papíru nebo na telefonní kredit. Jde o menší částky, cílem je také podpořit rozumné zacházení s penězi. MVS rovněž komunikuje s věznicí, sociálním

pracovníkem a dojednávám, zda je opravdu vhodné na kredit přispět: „*Dlouhý trest, klient z Příbrami, děti v dětských domovech, poskytli jsme kredit, rozkvetl, že se může spojit s dětmi. Vězeňská služba by ho asi v kontaktu nepodpořila, ještě má dlouhý trest.*“

Dalšími aktivitami, které MVS podporuje, jsou například dovybavení dětského koutku ve věznici Rýnovice: „*přišlo poděkování od ředitele a od odsouzeného, že za ním nechtěla rodina jezdit, že tam byly hračky nebezpečné, nechutné,*“ či renovace dětského koutku v Rapoticích.

MVS se angažuje v rámci podpory odsouzených různými způsoby. Jedním z nich je poradenství pro odsouzené, propuštěné, partnerky odsouzených i pro děti samotné. Důležitá oblast podpory rodin odsouzených i jich samotných je **příprava na uvěznění**. Má pomoci provést celé rodiny situací, kdy je zřejmé, že odsouzený půjde do výkonu trestu. Je to situace, která může být pro rodinu neočekávaná:

„*Co to znamená, příprava pro celou rodinu, co mohou a nemohou očekávat. Bývá to šok pro rodiny, klientky, vyzvedávaly dítě ze školy, školky, zatýkala je tam policie, děti tam téměř zůstaly samy na chodníku, hodiny trvalo, než se to partner dozvěděl, co má dělat, co bude následovat. Je to také příprava dětí na to, co je vězení, příprava na návštěvy.*“

V současnosti není příliš běžné, že by takovouto podporu instituce poskytovaly. Rodiny řeší otázky spojené s výpadkem příjmu uvězněné osoby, obtíže s řešením bydlení, otázky, jak informovat o situaci uvěznění dětí, okolí: „*Hrouť se, nával, nevědí, co budou dělat, děti je vidí, jak doma pláčou, jsou vystresovaní, nejistota, nevědí, co bude se dít dál.*“

Včasná podpora v této době, tedy před a hned po uvěznění člena rodiny by měla šanci zabránit dalším negativním fenoménům: „*Vnímám jako obrovskou díru, že to u nás není, dalo by se předejít problémům, rozpadu rodiny, ale také jako prevence kriminality, aby se nedostali na sociální, ekonomické dno, nenásledovali své rodiče v kriminální kariéře. Měl by to být impulz pro stát, máme rychle intervenovat, zachránit, co se dá.*“

„*Obrovský význam to má na začátku. Podle statistik se kolem 3. roku od uvěznění rozpadá nejvíce vztahů. Začátek, nastavení fungování, pomoc rodině, odsouzenému, uvidět, co jako rodič může z vězení, vzájemného fungování, výchovných stylů, komunikace.*“

Pro dobré nastavení kontaktů je zdůrazňován právě význam období přípravy na uvěznění.

Zásadní by byla možnost lepší orientace v situaci pro rodiny i získání emoční podpory a naděje: „*... aby rodiny věděly, kde mohou žádat podporu, kde se mohou setkat s někým, kdo už něco podobného zažil, kde mohou společně si posdílet, co je trápí, získat naději, že to může dobře dopadnout.*“

MVS se angažuje častěji v rámci poradenství v pozdějších etapách uvěznění, ale případy, kdy se na ně obracejí zájemci již před nástupem do výkonu trestu, se již začínají objevovat. Témata poradenství ze strany rodiny jsou někdy orientována spíše na odsouzeného, jeho potřeby a otázky čím by se měl vybavit, aby výkon trestu zvládl co nejlépe. Často se stává, že vlastní potřeby rodiny v takové míře nereflektují:

„Rodina řeší před nástupem odsouzeného, co by měl mít s sebou, jak to tam funguje, aby to tam přežil, snaží se zabezpečit odsouzeného. Až když rodič odejde, tak to na rodinu dopadne, začnou řešit trochu víc sami sebe.”

Projekt Andělský strom umožňuje obdarování dětí odsouzených jejich rodičem. V době realizace dotazování probíhal jedenáctý ročník tohoto projektu. Dárek na základě komunikace s rodinou a potřeb dítěte připraví MVS, jeho předání či zaslání provází osobní angažovanost odsouzeného. Odsouzený tak díky projektu může svému dítěti něco darovat:

„Odsouzení jsou často odříznutí od rodiny, nic nemohou, díky projektu alespoň něco můžou, i když to nekupovali oni, ale přihlásí to děcko, předáme tam andělíčka, andělský strom, odkaz na web, primárně dítě dostane dárek jako od tatínka, maminky.”

Dopady na vztahy mohou být velmi výrazné: *„Hlavní motivace je, aby se děti mohly cítit milovány, prakticky cítí, že rodič na ně myslí.”*

„Umožnit lidem z vězení prakticky zhmotnit lásku k dětem tím, že můžou poslat dětem ten dáreček. Dáreček funguje, posiluje vztahy, které jsou, někdy jsou zpřetrhané, díky tomu se podaří kontakt, rodina vidí, že odsouzený chce něco dělat, má zájem. Máme případy, kdy rodina dovolí znovu kontakt s odsouzeným, průlom ve vztazích, obnovili telefonování, osobní návštěvy, vztah se podařilo narovnat, zlepšit.”

„Děti mnohdy nevědí, že dáreček dostaly od nás, myslí si, že ho dostaly od táty, od mámy.”

„Vyprovokuje to chuť rodiny za tátou jet.”

Někdy vede tato aktivita i k reflexi na straně odsouzených: *„Dali jste dětem dárky počtvrté, nepoděkoval jsem, až letos jsem schopný poděkovat, plácal jsem se ve svém ublížení.”*

Na výběru odsouzených pro projekt se v některých věznicích podílí sociální pracovník a cílí spíše na sociálně slabší odsouzené, kteří by neměli na pořízení dárku prostředky, ale není to podmínkou: *„Vyžaduje to proaktivitu odsouzeného, bez dopisu osobního dárek nepošleme, to by projekt ztrácel smysl.”*

Zaslání dárku není realizováno bez souhlasu pečující osoby: *„Někdy pečující osoba řekne, že dítě má dárků dost, ať to použijeme pro někoho jiného.... Někteří pečující nechtějí mít s odsouzeným*

nic společného. Zajeli jsme se jako rodina, narušilo by to vztah. Je-li nesouhlas, respektujeme to.”

Dalším projektem je **Den s dítětem**. Obvykle se odehrává v civilnějším prostředí, na zahradě věznice či například v mateřské škole v civilním oblečení i pro odsouzené. Cílem je posílit společné zážitky prostřednictvím konkrétních společných činností:

*„Rodiny odloučené si telefonují, říkají si zážitky, ale **nemají společné zážitky**. V tom dni je to postavené tak, že spolu sportují, soutěží, vyrábějí něco, kreativní, obědvají spolu. (...) a na konci dne si píší dopis na potom, odsouzený rodině, rodina odsouzenému, při konci si to předávají, přečtou si to až potom, co zažili (...) aby to bylo veselejší, fotografujeme, **mnohý z rodin nemají dlouhý roky společné fotky**, uděláme fotky, posíláme, za což jsou rodiny moc vděčný. Přijede někdo, kdo se dva roky neviděl se svým dítětem, třeba i z důvodu, že nechtějí brát děti do vězeňského prostředí, nechtějí, aby procházelo kontrolou. Tam je také kontrola, ale je to trošičku jiné režim.”*

S dětmi přijíždí někdo z pečujících osob: *„Je to zvláštní čas, strávit čas jako rodina, něco si vyříkat, obejmout se, společně si zahrají hru, něco prožijou, i směrem k partnerům, rodičům je to vztahotvorné. Někdy druhý partner nechce být v kontaktu s odsouzeným rodičem, babička třeba je ochotná dovést dítě, podpora odsouzeného, upevnění rodiny, je tam větší šance, že nebude recidivovat, nebude se vracet, zažije, stojíme za tebou, počítáme s tebou.”*

Pro tato setkání jsou vybráni jen někteří odsouzení, o projekt je velký zájem, existují limity v zapojení věznic i limity bezpečnostní:

„Rodiny o to mají obrovský zájem, píší, že by to chtěly, i odsouzení nám píší, má to své limity, jestli věznice může kooperovat, personál, bývá to v sobotu. Takový projekt by bylo fajn, kdyby byl rozšířený, kdyby se to dělo ve věznicích, kdyby to dělala věznice sama nebo ve spolupráci s kýmkoliv jiným. Aby takovou možnost kontaktu mělo co největší množství lidí. Jsou tady bezpečnostní omezení, den s dítětem je na zahradě, je pro určitou část odsouzených, kteří splňují podmínky, že mohou mimo věznici. I kdyby byl den s dítětem uvnitř věznice, kde se nemusí splňovat tak přísné podmínky, dalo by se to adaptovat, bylo by to vhodné pro každého, kdo má návštěvy rodiny, rozšíření na co největší počet lidí by bylo žádoucí.”

Různé jsou reakce personálu na zapojení odsouzených: *„Zaměstnanci vězení, kteří byli u prvního setkání, to chtějí vidět znovu, chtějí u toho být.”*

„Pro někoho je těžké, že není oblečen jako vězeň, někteří z toho mají radost, jeden zdůrazňuje, že si to tričko odsouzený za tři hodiny svlékne.”

Někdy je věznicí vnímána tato aktivita opět jako bonus těm odsouzeným, kteří měli hodně pochval. Někdy je toto setkání vězňů s rodinami vnímáno managementem jako pobavení na daný den

a není vnímám přesah pro rodiny do budoucnosti.

Projekt Dream academy je určen pro raný teen věk a spočívá v představení určitého povolání teenagerům. Děti mají své dva mentory, s nimiž mohou sdílet cokoliv. Cílem je podpořit dítě v jeho profesní kariéře: *„Běžná rodina stimuluje dítě, děti vycházejí často z prostředí, které takto nestimuluje.“*

MVS samozřejmě není jedinou organizací, která se problematikou podpory rodinných vztahů odsouzených zabývá. Větší prostor jí byl věnován z důvodu realizovaných rozhovorů s jejími pracovníky. Aktuálně se některé organizace zaměřují na podporu cest rodin do věznic, například občanské sdružení Za branou, z. s. Organizace Volonté Czech, o.p.s. pak vytvořila video, které má nastiňovat některá z témat, s nimiž se setkávají rodiny odsouzených.

Vězeňská služba ČR a práce s rodinami odsouzených

A nejsou to jen NNO, které si uvědomují klíčový význam podpory rodinných vztahů. I Vězeňská služba ČR reaguje na potřebu uvedenou oblast řešit. A to nejen formou výše nastíněnou, tedy zjištěními z našeho šetření, ale také zaváděním nových, tematicky zaměřených programů.

Specificky na podporu rodinných vztahů je zaměřen přejatý **Pappa program**³, pocházející z Norska. U nás je nyní realizován například ve věznicích Bělušice, Horní Slavkov, Pardubice, Znojmo. Tento program má za cíl posílení vazeb mezi otci a dětmi, posílení otcovské zodpovědnosti: *„Byli jsme se podívat v Norsku ve věznicích, v některých mají prostory pro realizaci intimek (pozn. návštěvy bez zrakové a sluchové kontroly zaměstnanců Vězeňské služby), mají prostor, který neznamena garsonku, ale samostatný domeček, je to chata, v prostorách věznice. Uplatňují princip normalizace důsledně.... Návštěva by měla probíhat v podmínkách co nejbližších reálnému světu. Je tam i kuchyň, pračka, aby se o sebe mohli starat, vařit si, po procházce si vyprat.... Takhle daleko asi dlouho nebudeme, to by byla vize do budoucna... Zajistit prostor, který by byl co nejpodobnější normálnímu životu. ... Má to vlastní manuál, přeložený do češtiny, podle manuálu se budou odsouzení seznamovat s rodičovskými povinnostmi.“*

³ „Hlavním cílem programu je napomáhat ke snížení trestné činnosti. Uvězněné otce má program podporovat v rodičovské roli, v jeho zodpovědnosti za dobro dětí. Frekventanti programu absolvovali témata jako např.: rodina, otcovská role, komunikace s dítětem, dětské emoce, zvládání hněvu, návykové látky, rodičovství apod. Program absolvovalo 52 odsouzených z 5 věznic“, (České vězeňství, 1/2024, s. 24).

Podle některých respondentů může být však terapie ve vězení vnímána okolím, včetně rodiny, i jako určité stigma: „*Místo toho, aby rodina terapeutickou práci ve vězení ocenila, místo toho řeknou něco jako: on byl vždycky magor, nebo podívejte se, chodí k terapeutovi, on se zbláznil. Z rodin se to často setkává s nepochopením.*”

Prospektivní terapie, práce s rodinnou historií. Ukazuje se, že takto přímo zaměřená terapie se ve věznicích nevyskytuje, některá témata jsou však zahrnuta do širšího rámce terapeutické práce s odsouzenými:

„*V rámci specializovaných oddílů, tam, kde běží terapie zaměřená na trestný čin nebo terapie zaměřená na snižování rizik, sestává z několika částí, jeden z prvních modulů zahrnuje, aby uměl hovořit o tom, odkud je, o svojí rodině, často se ukazují problémy s rodinou.*”

„*Terapeutický kontrakt, některé věznice mají, jiné ne, někde ústní, jinde i písemné. Základní cíle jsou tam společné pro všechny a specifické individuální cíle. Tam často je náprava vztahu s dětmi, rodiči. Vztahy s rodiči jsou velmi špatné, poškozené.*”

Hloubka práce s uvedenými tématy také souvisí se zaměřením konkrétního terapeuta ve věznici:

„*Záleží na konkrétní věznici, terapeutovi, znám věznice, kde s tím takto pracují. Stalo se, že člověka v terapii zaměřené na snížení recidivy to raketově posunulo, pokud se povede, aby získal náhled na svoje vztahy v rodině.... Tuto zkušenost máme, nemáme pro to jméno, že bychom terapii takto nazývali, není to samostatná metoda, je to součást terapeutických programů, které si mohou dovolit luxus délky terapie, prostor pro to. V programech, kde mají 12 lekcí, na to prostor není, zabývají se vztahama, mají na to jedno sezení, za celou skupinu, tam si myslím, že k ničemu zásadnímu nedochází. V dlouhodobých programech ano, jsou to roční programy.*”

Podporu odsouzeným v řešení vztahových konfliktů může poskytnout jak psycholog, tak sociální pracovník či vychovatel: „*Iniciativa musí vzejít od vězně. Málokterý zaměstnanec by měl prostor na nějaké vyhledávání, musel by být v osobním kontaktu s vězni, vyhledávat to, na to nemají čas, jsou zahlceni žádostmi, které jim přicházejí na stůl. ... Bavíme se o ad hoc intervencích, něco se děje, napíšu se k psychologovi.*”

Posílení kompetencí k řešení konfliktů může **proběhnout i v jiných programech** a souviset s jinými tématy, jako je regulace vlastních emocí, řešení konfliktů obecně:

„*Máme nějaké KBT (pozn.: kognitivně-behaviorální terapie) programy, nebo programy, které pracují se sebezkušeností, jsou nalajnované. Program, který je zaměřený na tyto věci, program Zuřivec. ... Je to animovaný film, má 20 minut, je silný ..., zažil jsem, že u toho lidi plakali. Začlenili jsme ho do portfolia standardizovaných programů.*”

Pro samotné věznice je obtížné dosáhnout svou prací na další osoby, širší okolí: „*Zaměstnanci věznic výjimečně pracují s někým jiným než s odsouzeným, je těžké pozvat si někoho jiného, než rodinu a pracovat s nimi.*”

Závěr

Odborná literatura i vlastní výzkumná činnost IKSP prokazují, že rodiny, jejichž člen je ve vězení, čelí mnoha komplexním výzvám. Ty ovlivňují jejich fungování na psychologické, ekonomické i sociální úrovni. Uvádí se, že děti odsouzených rodičů jsou vystaveny vyššímu riziku duševních obtíží, zdravotních problémů a sociální stigmatizace. Ztráta kontaktu s uvězněným rodičem narušuje citové vazby a vývoj dítěte, což může mít dlouhodobé důsledky, včetně zvýšené pravděpodobnosti, že se dítě samo dostane do kontaktu s trestním systémem a bude čelit psychickým problémům, včetně závislostí. Rodiny odsouzených jsou navíc zatíženy finančními problémy, spojenými s výpadkem příjmu a náklady na udržování kontaktu s uvězněným.

Ačkoli probíhá mnoho aktivit na podporu udržování rodinných vazeb, od posilování kompetencí otců po zvelebování prostor věznic, kde se kontakt s rodinou odehrává, nelze považovat současnou situaci za optimální. Výkon trestu odnětí svobody totiž většinou není s dopadem na rodinu daného odsouzeného spojován, ačkoli v případě dětí by právě jejich práva měla být optikou pohledu na věc a měla být jednoznačně brána v potaz. Uvěznění jednoho člena rodiny ovlivňuje ostatní členy a může mít emocionální dopady (pocit ztráty, smutku, viny nebo hanby mezi rodinnými příslušníky), sociální dopady (izolace rodiny od širší komunity, změny ve společenských vztazích a stigmatizace), finanční dopady (ztráta příjmu, zvýšené náklady na právní pomoc, návštěvy věznice nebo finanční prostředky pro uvězněného člena rodiny), dopad na rodinnou dynamiku (změny v rolích a odpovědnostech) a dopady na děti (psychologické a vzdělávací problémy, které mohou děti zažít v důsledku uvěznění rodiče).

Zlepšení situace rodin odsouzených by tak mělo být jednou z priorit stávající trestní politiky. Důvodem jsou nejen práva dítěte, ale pohledem prevence recidivy i rodina, která je prokazatelně jeden z klíčových pilířů desistence. Z tohoto pohledu je nutné považovat za nežádoucí, aby do oblasti kontaktu s rodinou bylo zasahováno z titulu kázeňského trestání a aby byli odsouzení trestání omezováním kontaktu. Ten musí být co nejčastější a nejintimnější bez ohledu na chování odsouzeného v rámci věznice. Jedině tak může být tento pilíř desistence podpořen.

Změny, které by měly být v české praxi uskutečněny, se zejména týkají prostředí věznic, kde se kontakt odehrává. Ty by v zásadě měly co nejvíce připomínat civilní prostředí a zajistit určitou míru

soukromí, aby byly podpořeny intimní vztahy mezi partnery, ale také pocit bezpečí a přátelského prostředí u dětí odsouzených. Dále se nabízí možnost více využívat online kontaktů, jak byly do věznic zavedeny v souvislosti s pandemií covid-19. Například častější umožnění skype kontaktu, který vyřeší vzdálenost, časovou a finanční náročnost s tím spojenou. A v neposlední řadě je zapotřebí zavádět programy na podporu rodinných a partnerských vztahů nejen v rámci VTOS pro odsouzené, ale také pro jejich rodiny venku. Jedině tak mohou být obě strany připraveny na společný život po propuštění, či alespoň tímto způsobem můžou být zmírněny devastující dopady uvěznění na život a zdraví příslušníků rodin, jejichž člen byl uvězněn.

Vzhledem k celosvětovému trendu podpory rodin odsouzených, ať již ve formě cílených programů zacházení či faktické podpory kontaktů ze strany nestátních neziskových organizací lze předpokládat, že i v podmínkách českého vězeňství se bude této otázce věnovat větší a soustavná pozornost. Tomu napovídá i skutečnost, že jsou adaptovány programy, které byly v zahraničí úspěšně realizovány, a to jak v rámci VS ČR (např. zmiňovaný Pappa program), tak také v oblasti občanské společnosti.

Zdroje

- Arditti, J. A. (2005). Families and Incarceration: An Ecological Approach. *Families in Society*, 86(2), 251–260. <https://doi.org/10.1606/1044-3894.2460>.
- Arditti, J. A. (2012). *Parental Incarceration and the Family*. NYU Press.
- Arditti, J. A., Lambert-Shute, J., & Joest, K. (2003). Saturday morning at the jail: Implications of incarceration for families and children. *Family Relations: An Interdisciplinary Journal of Applied Family Studies*, 52(3), 195–204. <https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2003.00195.x>.
- Bareš, P. (2018). *Rodinná situace v práci institucí věnujících se penitenciární a postpenitenciární péči*. VÚPSV.
- Blatníková, Š., & Netík, K. (2008). *Predikce vývoje pachatele*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Comfort, M. (2008). *Doing time together: love and family in the shadow of the prison*. The university of Chicago press books.
- České vězeňství, 1/2024, <https://www.vscr.cz/media/organizacni-jednotky/generalni-reditelstvi/informacni-servis/ceske-vezenstvi/2024/cv-1-2024-final-kompr.pdf>.
- Důvodová zpráva k Doporučení CM/Rec (2018)5. (2018). <https://edoc.coe.int/en/children-s-rights/7802-recommendation-cmrec20185-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-concerning-children-with-imprisoned-parents.html>.
- Farrington, D., Coid, J. W., Harnett, L. M., Jolliffe, D., Soteriou, N., Turner, R. E., & West, D. J. (2010). *Kriminální kariéry do věku 50 let a životní úspěšnost do věku 48 let: nová zjištění cambridgeské studie, zabývající se zkoumáním delikventního vývoje pachatele*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Ferjenčík, J. (2010). *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Portál.
- Fishman, L. T. (1990). *Women at the wall: A study of prisoners' wives doing time on the outside*. State University of New York Press.
- Geller, A., Cooper, C. E., Garfinkel, I., Schwartz-Soicher, O., & Mincy, R. B. (2012). Beyond absenteeism: father incarceration and child development. *Demography*, 49(1), 49–76. <https://doi.org/10.1007/s13524-011-0081-9>.
- Giordano P. C., Copp J. E., Manning W. D., Longmore M. A. (2019). Linking parental incarceration and family dynamics associated with intergenerational transmission: A life-course perspective. *Criminology: An Interdisciplinary Journal*, 57(3), 395–423. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12209>.
- Hagan, J., & Foster, H. (2012). Intergenerational Educational Effects of Mass Imprisonment in America. *Sociology of Education*, 85(3), 259-286. <https://doi.org/10.1177/0038040711431587>.
- Hairston, C. F. (2001). Fathers in prison: Responsible fatherhood and responsible public policies. *Marriage and Family Review*, 32, 111–126.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Portál.
- Kim D. H., Bassett S. M., So S., Voisin D. R. (2019). Family stress and youth mental health problems: Self-efficacy and future orientation mediation. *American Journal of Orthopsychiatry*, 89(2), 125–133. <https://doi.org/10.1037/ort0000371>.
- Matoušek, O., & Pazlarová, H. (2014). *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Portál.

- Mumola, C. (2000). *Incarcerated parents and their children*. Bureau of Justice Statistics Special Report. Bureau of Justice Statistics.
- Murray, J., & Farrington, D. P. (2005). Parental imprisonment: effects on boys' antisocial behaviour and delinquency through the life-course. *Journal of child psychology and psychiatry, and allied disciplines*, 46(12), 1269–1278. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2005.01433.x>.
- Navrátil, P., & Navrátilová, J. (2023). Hledání cest ze stínu vězení. In J. Navrátilová & P. Navrátil. (Eds.), *Rodičovství za mřížemi* (s. 190–194). Karolinum.
- Navrátilová, J., & Navrátil, P. (Eds.). (2023). *Rodičovství za mřížemi*. Karolinum.
- Penal Reform International. *Children of Imprisoned Parents*, dostupné z: <https://www.penalreform.org/issues/children/what-were-doing/children-incarcerated-parents/>.
- Raszková, T., Zhřivalová, P., Boukalová, H., & Háková, L. (2021). Rodina jako prodesistenční faktor. In P. Ambrožová et al. (Eds.), *SOCIALIA 2020. Multidisciplinární souvislosti pomáhání* (s. 194–204). Gaudeamus.
- Raszková, T., Zhřivalová, P., Háková, L., Boukalová, H., & Novák, P. (2025). *Cesta ke svobodě: příprava odsouzených na propuštění z VTOS*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Roettger, M. E., & Boardman, J. D. (2012). Parental incarceration and gender-based risks for increased body mass index: evidence from the National Longitudinal Study of Adolescent Health in the United States. *American journal of epidemiology*, 175(7), 636–644. <https://doi.org/10.1093/aje/kwr409>.
- Spurná, I. (2017). *Psychologická charakteristika mladistvých pachatelů závažných trestných činů*. Disertační práce. Filozofická fakulta Univerzita Karlova.
- Tadros, E., Fahmy, C., Jordan, S. S., & Guajardo, A. (2023). Self-Efficacy, Goal Orientation, and Relationship Ideologies Among Incarcerated Men and Their Romantic Partners. *Crime & Delinquency*, 0(0). <https://doi.org/10.1177/00111287231194716>.
- Tomášek, J. (2024). *Kouzlo desistence: jak se napravují pachatelé v Čechách*. Wolters Kluwer.
- U.S. Department of Health and Human Services. (2009). *United States. Incarceration and the Family: Issues, Effects and Approaches to Successful Reentry Account*. Nova Science Publishers.
- Visher, C. A., & Travis, J. (2003). Transitions from prison to community: Understanding individual pathways. *Annual Review of Sociology*, 29, 89–113. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.29.010202.095931>.
- Wakefield, S. (2015). Accentuating the positive or eliminating the negative? Paternal incarceration and caregiver – child relationship quality. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 104(4).